

Výtvarné řady

Výtvarné řady jsou krátké a srozumitelné útvary, které se skládají z několika na sebe navazujících kroků. Někdy řady zůstávají samostatné, jindy dorůstají do přechodové formy nebo se vzájemně váží do projektů.

Ve výuce výtvarných oborů ZUŠ se objevují různé varianty výtvarného zadání. Je proto třeba seznámit se s nimi a vyjasnit si základními pojmy.

a. Jednotlivý narativní námět je charakteristický pro výtvarný projev malých dětí. Během vývoje se dětský pohled stává pozornější, vznikají a obohacují se výtvarná schémata. Pro další výtvarný vývoj dítěte je celý proces omezující. Obsahově i výtvarně se vyprazdňuje, směřuje k tzv. krizi dětského výtvarného projevu a kolem desátého roku dítěte se uzavírá. Tam, kde citlivý a poučený učitel zařazuje zadání i z ostatních okruhů výtvarné tvorby, je výtvarný vývoj žáků příznivější.

b. Výtvarné řady pro jednu věkově si blízkou skupinu žáků jsou lineárně provázané (kameny – zdi – dlažby – lidské stopy – setkávání) a krok za krokem důsledně sledují vývoj úzce vymezeného tématu nebo výtvarného problému:

Makrela (pro žáky I. stupně) – anatomie ryby, přechody barev na kůži, hejna ryb, mořské hlubiny, zvuky moře (zpěvy velryb), výlovy ryb, rituály přírodních národů (Eskymáci, Afričané aj.) nebo úcta k živé bytosti (Stařec a moře, E. Hemingway).

Variace zátiší (pro žáky II. stupně) – sestavení zátiší, kresebná studie, přezvítěšené detaily, výřez z celku, barevné a světlostní vztahy, důraz na vyjádření materiálu, přenos některé z úloh do grafické techniky.

c. K rozvoji samostatného výtvarného myšlení přispívají individuální výtvarné řady, které uplatňují vlastní záměr dítěte a jeho volbu tématu, výtvarnou formu a pojetí realizace. Aktivnímu přístupu k námětu a ke konceptnímu myšlení lze klást základy již v dětství – v seriálech, polyekránových kompozicích, ve výtvarných variacích atd.

Obsahem výtvarné řady může být jakákoli část učební látky, spojená s námětem, výtvarným problémem nebo výtvarným postupem. Uchopení námětu s různými pedagogickými záměry představují např. výtvarné řady na téma **Traviny**. Zpracuje-li učitel všechny tři řady a společně je představí, jde v podstatě o projekt.

myšlenka obsažená v námětech: živlové nebo ekologické myšlení (růst, pohyb, život nad a pod zemí, běh roku, možný zásah člověka, ohrožení planety Země),

zkoumání výtvarného jazyka: linearita travin (gestická nebo ukázněně vedená linka, rovnoběžnost a různoběžnost, rytmus řazení a vrstvení, strukturální hmota);

postupy grafiky: porovnávání výrazových účinků grafických technik (studijní kresby trav ve větru, směry a rytmy linií v papírořezu, v tisku z šablon a z koláže, v linorytu, v symbolicky pojaté suché jehle).

Na práci obvykle participuje jedna nebo dvě věkově blízké skupiny žáků, kde má každý příležitost celým tématem projít, výtvarně ho pojednat a pochopit. Motivace spolu částečně souvisejí a vzájemně se ovlivňují. Dítě má dostatek času a prostoru, aby přemýšlelo a dospělo k vlastním postojům. Starší žáci vstupují do

podoby připraveného zřetězeného celku, nabízejí vlastní podněty, rozšiřují nebo i mění jeho pojetí. Není to pro ně obtížné – populárně naučná literatura, literatura faktu nebo informace na internetu jsou dostupné. Spolupráce s učitelem jim tak umožňuje podílet se na společném díle.

Možnosti výtvarného pedagoga dokládají další ukázky:

Téma a jeho obsah

Tkáně těla: Anatomická tabule, kostra člověka, složení krve, krajiny těla, symbolické asociace, Nilssonovy fotografie lidských orgánů.

Důraz na výtvarný problém

Dobrá voda: části láhve, jejich geometrické členění a následný otisk, láhev jako objekt, několik lahví jako socha, mnoho lahví jako konstruovaný útvar.

Přístupy k výtvarné kultuře:

Nové objevy únětické kultury: parafráze na expozici výstavy: doba bronzová, doba železná, odkrývání hrobů, šperky a zbraně, keramika, stojany na rybářské sítě, rituální studánky, zvířecí plastiky, bůžkové.

Osvojení výtvarné techniky

Koláž: hra s rastry, s rastrem a barvou, se snímkem a rastrem, kresbou či s materiálem, zkoumání haptických materiálů až po asambláž.

Stejně, jako na tématu výtvarné řady záleží na jejím uspořádání, na logické návaznosti námětů a na gradaci, směřující k jejímu vyvrcholení.

Učitel připravuje téma podle principu mnohostranného poznávání a prožívání, odkrývá kořeny tématu, shrnuje obsahy námětů, podává informace, stanovuje si vyústění práce (nelze jen náhodně vyjmenovat náměty, které mu přijdou na mysl). Vciťuje se do konceptů a hledá způsoby, jak děti dovést k prekonceptům – asociativní slova, motivace se zavřenýma očima, více smyslové podněty, denní snění nad příběhem, nečekané zážitky a jejich pozorné vnímání atd.

Tam, kde se na výtvarné řadě podílí několik skupin žáků, se dítě se zřetězenými náměty setkává jen jednou či dvakrát. Také řada složená náhodně ztrácí svůj smysl. Žáci nemají prostor, v němž by téma hlouběji poznali, ani nemohou průběžně uplatňovat vlastní podněty. **Pak nejde o výtvarnou řadu,** ale jen o nežádoucí soubor jednotlivých prací.

Výtvarné řady nejsou myšlenkovou hrou, která uspokojuje učitele

- jsou určeny žákům jako prostředek výtvarného vzdělávání, poznávání nových obrazů světa a skrze přidané hodnoty i emocionálních a etických hodnot.

Samostatné koncepční myšlení žáků

Má-li se dítě ve výtvarných řadách rozvíjet, nestačí, plní-li kroky dané výtvarné řady – mělo by nejen projevovat iniciativu, používat výtvarné zkušenosti a uplatňovat nápady, ale i samostatně koncipovat téma.

Myšlenkovou aktivitu dětí lze gradovat již od dětství:

- v polyekránové kompozici, v seriálu, v leporelu nebo v cyklu kreseb **iniciovat hledání alternativních nápadů** (Matějská pouť – tlačení, muzika a rámus, houpačky a kolotoče, kouř z buřtíků),
- ve skromném výtvarném vyprávění samostatně navázat na zkušenost, pozorování, zážitky nebo příběhy a z vlastního úhlu pohledu **řadit třeba jen tři náměty do krátké výtvarné řady,**
- v náročnějším tématu se společnou motivací si **vybírat vlastní cestu k tématu,** doplnit si další informace, zvážit možnosti výtvarného

- zpracování, seznámit ostatní s vlastním řešením,
- v individuální výtvarné řadě s volitelným námětem i formou zpracování se pak žák dokáže **projevit zcela samostatně a především kompetentně** (závěrečné práce v I. stupni VO ZUŠ a vlastní tvorba studentů na II. stupni VO ZUŠ).

Výstavba individuálních řad žáků stojí na samostatném uchopení a zpracování tématu: na nalezení výtvarných námětů, na vyjádření podob nebo představ, na hledání specifických výtvarných forem, na míře odborného poučení, na objevování paralel ve výtvarném umění nebo v jiných oblastech kultury.

V průběhu vytváření individuálních výtvarných řad **učitel ponechává žákům volné pole pro výtvarnou práci.** S každým je v nenápadném kontaktu a nechává se jeho pojetím překvapovat. Případnou radu předkládá jako několik nápadů, které neusilují o to, aby je žák použil, ale inspirují ho k aktivnímu přemýšlení. Připomínkami koriguje zvládání zvolené výtvarné techniky, užití výtvarného jazyka, domýšlení nebo obohacení zvoleného tématu. Za nejčennější lze považovat individuální řady starších a dospívajících žáků ZUŠ. Ti již projektové uvažování poznali a jsou vybaveni pro budoucí profesionální i zájmovou tvorbu s ohledem na to, k jakým formám projevu inklinují.

Typy výtvarných řad

Výtvarné řady se od sebe liší stavbou a vedou k různým výsledkům. Učitel by proto měl vědět, čeho chce dosáhnout, a jak proto téma uchopit. Může různé typy řad kombinovat nebo je v průběhu práce měnit, může volit i jiný přístup. Záleží na tom, jaká cesta vyhovuje jemu i jeho žákům.

Výtvarný cyklus

se skládá z několika prací spojených námětem a uspořádaných jako výčet variant bez gradace. Nejčastěji užívaný je cyklus prací jednoho žáka (např. variace řešení vztahu tří čtverců) nebo cyklus skupiny žáků (např. soubor ilustrací pro společně vybrané literární dílo). Naopak

cyklus, spojený aktivitou celé školy, je vzácný (soubor instalací pro různé věkové skupiny na společné téma "Memento, tunel do 21. století": lidské tělo, chráněné druhy zvířat v ZOO, odpady, silnice a smog, oddělte lidi od přírody, jaderná apokalypsa). Náměty cyklů často ústí do jiných výtvarných řad.

Metodická řada

postupně graduje v několika krocích, které vyplývají jeden z druhého až do vyvrcholení práce, například cesta od návrhu k realizaci (např. "Batika" – studie lastur, jejich přezvětšené detaily, barevné variace detailu, experimentace s voskem, realizace). Zajímavá je cesta od známého k neznámému (např. "Stíny" – studijní kresba a promítání předmětů, deformace tvarů, ubývání intenzity šedí v grafické kompozici) či cesta od jednoduchého ke složitému ("Výrobní odpady" – sbírání, dotýkání, kombinování, volba detailu, vizuální znak, výtvarný objekt). Osvojení systematického postupu v metodické řadě je

základem každé výtvarné tvorby a připravuje žáka pro samostatné výtvarné usilování.

Tematická řada

zkoumá pozorně náměty a související podrobnosti a přispívá tak k tvořivému myšlení. Pozastavení nad námětem a jeho rozbor obsahuje analytický přístup (např. "Dinosauři": tajemství draků, zkamenělé vejce, zárodek ve vejci, životní prostředí, stavba těla, která prostředí odpovídá, životní příběh mého dinosaura). Vyprávěním příběhů se zabývá epická řada ("Mimozemšťan": poklidný večer, mimozemšťan vystupuje z televize, všeobecné zděšení, hra s dětmi, všichni povečeří, mimozemšťan se seznámí s tatínkem a odchází zpět do obrazovky televizoru). Řetězení námětů s enumerativním, vypočítavajícím přístupem se jen krátce dotkne jejich podstaty (např. " Město" – náměstí, schodiště, průchod, nábřeží, lampy, parkoviště, samoobsluha aj.). Rozvíjení tematické řady může vyústit do výtvarného projektu.

Kompoziční řada

se zabývá poznáváním vlastností materiálů, výtvarných prvků a vztahů v kompozici. Materiálové etudy pracují obvykle s deklasovanými materiály. Od hmatových zážitků se žáci posouvají ke kompozici v ploše a v prostoru ("Kaňky, skvrny, otisky", ZUŠ Liberec, "Kresba sešívačkou", ZUŠ Kolín, "Skrývání a odkrývání rukama", ZUŠ Ostrov nad Ohří atd.). Ostatní výtvarné řady se liší především intuitivně výrazovým pojetím ("Bílou dlaní", ZUŠ Ostrava Poruba, "Recyklace", ZUŠ V. Kaprálové, Brno, "Ubrus", ZUŠ Praha 8, Prosek) nebo pojetím racionálně konstruktivním ("Rozpohybovat čtverec", ZUŠ Kyjov, "Konstruktivismus", ZUŠ Bechyně, "Perspektiva", ZUŠ Holešov) atd.

Srovnávací řada

porovnává průběh a výsledky výtvarných procesů a stává se základem pedagogického výzkumu. Učitel si klade otázky o výtvarně výchovném problému (typologickém, vývojovém, psychologickém aj.). Vyhodnocení experimentu dokládá platnost či neplatnost předpokladů (např. "Zahrada" v kresbě, malbě, modelování a v dekorativním projevu odkryla výskyt výtvarně projevových typů žáků, "Jaký jsem" - jak vypadám, v jaké poloze usínám, moje spory a trápení, rodina jako zvířátka, otisky rukou, pocit hladu atd. umožnily poznat sociální jevy, které formují sedmileté děti, nebo "Zima" v podání dětí různých věkových skupin – "Ptáci na sněhu" v PVV, "Barvy zimy" v 1. a 2. ročníku, výtvarný objekt "Meluzína" ve 3. a 4. ročníku, "Ledové krystaly" v 5. a 6. ročníku porovnala vztah dětí různého věku k vlastnostem sněhu a ledu).